

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

КОВАЛЬЧУК ІРИНА СЕРГІЇВНА

УДК 378.147:355.237:001(477)(043.5)

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФЦЕРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ
ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Житомир – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Житомирському державному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, професор
Калініна Лариса Вадимівна,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри міжкультурної
комунікації та прикладної лінгвістики.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
Ягунов Василь Васильович,
Національний університет оборони України
Імені Івана Черняхівського,
професор кафедри суспільних наук
гуманітарного інституту, м. Київ;

кандидат педагогічних наук
Тарасенко Світлана Мефодіївна,
Житомирський військовий інститут
імені С.П. Корольова,
завідувач кафедри іноземних мов.

Захист відбудеться 12 грудня 2018 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 14.053.01 у Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, 2-й поверх, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті http://zu.edu.ua/avto_ped.html та в бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка (10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40).

Автореферат розіслано 10 листопада 2018 року.

Учений секретар
спеціалізованої ради

С.Л. Яценко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Становлення незалежної, самостійної України зумовлює запровадження нової освітньої політики, особливо в контексті необхідності підготовки висококваліфікованих військових фахівців для системи Збройних Сил країни, що детерміновано сучасними політичними та соціально-економічними трансформаціями, спрямованими на забезпечення надійного захисту життєво важливих інтересів держави. Про зазначене йдеться в державних нормативно-правових документах, зокрема законах України «Про освіту» (2017) і «Про вищу освіту» (2014), Національній доктрині розвитку освіти (2002), Концепції військової освіти в Україні (1997), Проекті Державної комплексної програми реформування і розвитку Збройних Сил України до 2017 року та ін.

На рівні теорії та методики професійної військової освіти виникає необхідність розгляду проблеми забезпечення специфічної комунікативної діяльності майбутніх офіцерів, зокрема в ситуаціях військових дій на сході нашої країни, військових навчань із представниками інших країн (Сі Бриз, Репід Трайдент, Флеймінг Сворд, Кембріан Патрол, Платинум Ігл, Сейбер Гардіан) та миротворчих місій. Спеціальна професійно-комунікативна підготовка військових фахівців, у процесі якої здійснюється вивчення гуманітарних дисциплін у закладах вищої військової освіти, забезпечує можливість їхнього активного спілкування в умовах виконання професійної діяльності, є невід'ємним компонентом професійної компетентності сучасного офіцера, що забезпечується наявністю відповідних професійно-комунікативних знань, умінь, особистісних якостей.

Окрім того, процеси інтеграції світового співтовариства, зокрема в галузі військових відносин, детермінують зміни у кваліфікаційних вимогах до фахових характеристик майбутнього офіцера, однією зі складових якої є професійно-комунікативна компетентність, що формується в процесі вивчення гуманітарних дисциплін. За цих умов особливого значення набувають такі якості випускника закладу вищої військової освіти, як мобільність, креативність, високий професіоналізм, здатність до налагодження ділових контактів з іноземними партнерами в іншомовному середовищі.

Проблеми професійної підготовки фахівців у системі ступеневої освіти знайшли своє відображення в колі наукових інтересів, до яких увійшли такі види компетентності: *професійна* (А. Адольф, О. Антонова, Ю. Варданян, С. Вітвицька, О. Дубасенюк, І. Зязюн та ін.); *педагогічна* (В. Бездухов, Л. Большакова, І. Воробйова, Л. Карпова, С. Козак, А. Онкович та ін.); *психологічна* (М. Лук'янова, Н. Яковлева, Н. Мачинська та ін.); *соціально-перцептивна* (Н. Єршова, Я. Верещинська, Ю. Глигало та ін.);

загальнокультурна (І. Котлярова, О. Крутенко, О. Березюк, О. Власенко та ін.); *комунікативна* (В. Кузовлєв, І. Черезова, С. Ніколаєва та ін.) тощо. Зміст, форми, методи підготовки військових фахівців стали предметом дослідження О. Барабанщикова, О. Безносюка, П. Городова, А. Желєзняка, М. Коробейнікова, В. Огнева, Г. П'янковського, Н. Феденко, В. Ягупова та ін. Професійну компетентність майбутнього офіцера розглянуто в дослідженнях таких учених, як О. Богданюк, О. Євсюков, В. Баранівський, С. Полторак, Ю. Лісніченко, О. Коба, Т. Ткаченко, О. Борисюк та ін. Проблемам формування професійних та особистісних якостей майбутніх військових фахівців присвячено дисертації М. Нешадима, П. Стефаненко, Н. Генералова, М. Горліченко, Т. Ісаєнко, А. Каленського, О. Керницького, А. Комишана, Ю. Овчаренка, А. Порицького.

Питання підготовки фахівців у процесі вивчення гуманітарних дисциплін висвітлено в розробках таких дослідників, як О. Вознюк, С. Король, І. Таможицької та ін.

Водночас, результати теоретичного аналізу проблеми дають підстави стверджувати про наявність **суперечностей** між нагальною потребою у висококваліфікованих військових фахівцях, які володіють професійно-комунікативною компетентністю, та її недостатньою конкретизацією у вітчизняних освітньо-нормативних документах; необхідністю визначення чітких орієнтирів організації навчання в закладах вищої військової освіти та потребою вдосконалення змісту, форм, методів підготовки майбутніх офіцерів у визначеному напрямі; об'єктивними вимогами сучасності до майбутніх офіцерів щодо володіння професійно-комунікативною компетентністю та нерозробленістю відповідних технологій, спрямованих на її формування в процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

Отже, актуальність проблеми, її недостатнє теоретичне висвітлення, необхідність вирішення окреслених суперечностей зумовили вибір теми дослідження: **«Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у вищих військових навчальних закладах».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи Житомирського державного університету імені Івана Франка в межах наукової теми «Професійна підготовка майбутніх фахівців в умовах ступеневої освіти» (ДР № 0110U002274). Тему дисертації затверджено вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 4 від 28. 11. 2014 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (витяг із рішенням № 1 від 27. 01. 2015 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити результативність моделі формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у закладах вищої військової освіти.

Відповідно до мети визначено основні **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати стан окресленої проблеми у вітчизняній та зарубіжній теорії та практиці професійної освіти й обґрунтувати понятійно-категоріальний апарат дослідження.

2. Визначити структуру та зміст професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів, розробити критерії та показники їх сформованості.

3. Обґрунтувати модель формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів.

4. Охарактеризувати організаційно-методичні основи формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

5. Розробити та експериментально перевірити ефективність технологій упровадження моделі формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у закладах вищої військової освіти.

Об'єкт дослідження – військово-професійна підготовка майбутніх офіцерів.

Предмет дослідження – модель формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у закладах вищої військової освіти.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використовувалися такі методи дослідження: *теоретичні* (контент-аналіз основних понять, синтез, порівняння, узагальнення, моделювання) для узагальнення філософської, психолого-педагогічної, соціологічної літератури й визначення сутності та структури професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів; *емпіричні* (анкетування, бесіди, інтерв'ювання, письмове та усне опитування, тестування, самооцінка) для визначення критеріїв і рівнів сформованості професійно-комунікативної компетентності, виявлення суперечностей у змісті, формах і методах освітнього процесу; *педагогічний експеримент* (констатувальний та формувальний етапи) для визначення ефективності формування окресленої компетентності в процесі вивчення гуманітарних дисциплін; *прогностичні* (метод незалежних експертних оцінок, який використовувався для впровадження й апробації розроблених навчально-методичних матеріалів); *методи математичної статистики* для кількісного

та якісного аналізу результатів дослідження; *схематизації* (побудови графічних об'єктів для унаочнення результатів дослідження).

Організація та основні етапи дослідження. Дослідження здійснювалося протягом 2014–2018 рр. та передбачало чотири етапи наукового пошуку.

На **першому етапі** – *теоретико-аналітичному* (2014–2015 рр.) – проаналізовано вітчизняну та зарубіжну наукову психологічну, педагогічну, методичну, лінгвістичну літературу та нормативні документи з проблеми формування зазначеного виду компетентності; вивчено практику роботи закладів вищої військової освіти в окресленому напрямі; з'ясовано стан дослідженості проблеми в педагогчній теорії та практиці; визначено мету, предмет, об'єкт, завдання та сформовано понятійний апарат дослідження.

На **другому** – *пошуково-діагностичному* етапі (2015–2016 рр.) – проаналізовано структурні та функціональні компоненти професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін; розроблено авторську модель її формування; визначено відповідні критерії, показники та рівні; проведено констатувальний етап експерименту.

На **третьому етапі** – *дослідно-експериментальному* (2016–2017 рр.) – представлено результати впровадження моделі формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін шляхом реалізації відповідних технологій, експериментально перевірено їх ефективність; запропоновано авторське навчально-методичне забезпечення цього процесу.

На **четвертому етапі** – *завершально-узагальнюючому* (2017–2018 рр.) – систематизовано результати формувального етапу експерименту; сформульовано загальні висновки та рекомендації щодо впровадження результатів дослідження; визначено перспективи наукового пошуку.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі Житомирського військового інституту імені С. П. Корольова, Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. До участі в експерименті було залучено 347 курсантів та 20 педагогів-експертів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

- *вперше* системно представлено багатокомпонентну структуру та зміст професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів; теоретично обґрунтовано авторську модель її формування в процесі вивчення гуманітарних дисциплін (цільовий, мотиваційно-ціннісний, змістовий, організаційно-

технологічний, результативний блоки), у якій відображено специфіку принципів, змісту, форм і технологій реалізації зазначено процесу; розроблено критерії та показники рівня сформованості досліджуваної компетентності, охарактеризовано їх змістове наповнення; запропоновано етапи (мотиваційно-інформаційний, теоретико-діяльнісний, оцінно-результативний) та умови (інтегративні зовнішні та інтегративні внутрішні), що забезпечують ефективність формування визначеної компетентності;

- *удосконалено* сутність процесу формування професійно-комунікативної компетентності, уточнено поняття «комунікативна компетентність», «професійна компетентність» та «професійно-комунікативна компетентність»;

- *подальшого розвитку* набули положення щодо впровадження в навчальний процес закладів вищої військової освіти сучасних форм, методів і технологій формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

Практичне значення одержаних результатів визначається: впровадженням технологій (інтерактивних, критичного мислення, інформаційно-цифрових і смарт) формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів; розробкою та реалізацією в освітньому процесі спецкурсу «Військово-спеціальна іншомовна підготовка», он-лайн курсу «Професійно-комунікативний розвиток майбутніх офіцерів під час вивчення гуманітарних дисциплін», навчально-методичного посібника «Англійська мова (військово-спеціальна мовна підготовка)», які можуть бути використані в процесі професійно-комунікативної підготовки майбутніх офіцерів у закладах вищої військової освіти.

Основні наукові положення та методичні рекомендації щодо формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів військових інститутів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу **впроваджено** в навчально-виховний процес Житомирського військового інституту імені С. П. Корольова (довідка № 146 від 19. 01. 2018 р.), Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (довідка № 74 від 15. 01. 2018 р.), Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського (довідка № 280 від 24. 11. 2017 р.), Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка (довідка № 7 від 18. 01. 2018 р.).

Апробація результатів дисертаційної роботи. Основні положення та результати дослідження апробовано в доповідях та представлено в обговореннях на науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема, *міжнародних*: «Modern Scientific Achievements and Their Practical Application» (Аджман, Об'єднані Арабські Емірати, 2015, заочна), «Актуальні проблеми

гуманітарних наук у дослідженні молодих науковців» (Київ, 2017, заочна), «International Trends in Science and Technology» (Варшава, Польща, 2017, заочна), «Modern philological research: a combination of innovative and traditional approaches» (Тбілісі, Грузія, 2018, заочна), «Нова українська школа: теорія і практика реалізації інтегрованого підходу» (Тернопіль, 2018, заочна), «Стан та перспективи розвитку педагогіки та психології в Україні та світі» (Київ, 2018, заочна), «Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії» (Переяслав-Хмельницький, 2018, заочна); *всеукраїнських*: «Проблеми створення, розвитку та застосування високотехнологічних систем спеціального призначення» (Житомир, 2014, очна), «Підготовка військових фахівців у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України: стан, проблемні питання та перспективи вдосконалення» (Київ, 2015, очна), «Сучасні комунікативні методи навчання англійської мови» (Житомир, 2016, очна), «Актуальні напрями досліджень молодих учених в іншомовному просторі» (Житомир, 2018, очна); науково-методологічних семінарах кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка (2014–2018 рр.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційної роботи відображено в 20 публікаціях автора (14 одноосібних), з яких 5 – у провідних фахових виданнях України, 1 – у міжнародному науковому періодичному виданні, 1 – у збірнику наукових праць, 7 – у матеріалах наукових конференцій, 1 практикум, 1 навчальний посібник та 4 навчально-методичних посібники, написані в співавторстві.

Особистий внесок автора в навчальному посібнику «Українська мова за професійним спрямуванням», у співавторстві з Н. Нечипорук та М. Михайленко, становить модуль 2 – теми 6, 7, 8; «Практикум з англійської мови для самостійної роботи студентів», у співавторстві з Л. Кановою, – теми 2, 3, 5, 6, 7; у навчально-методичних посібниках: «Англійська мова (військово-спеціальна мовна підготовка)», у співавторстві з І. Тичиною, – теми 4, 5, 6, 7, 8; «Англійська мова» для студентів першого року навчання, у співавторстві з О. Сивак, – модулі 1 та 4; «Англійська мова» для студентів другого року навчання, у співавторстві з О. Сивак, – модулі 5 та 7; «Англійська мова» для студентів третього року навчання, у співавторстві з О. Сивак, – теми 1, 2, 5, 7.

Структура та обсяг дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, 25 додатків (на 92 сторінках), списку використаних джерел, який містить 350 найменувань (з них 56 – іноземними мовами). Ілюстративний матеріал дисертації подано в 26 таблицях і на 18 рисунках. Загальний обсяг дослідження складає 351 сторінку, із яких 181 сторінка основного змісту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність обраної теми; визначено його мету, завдання, об'єкт і предмет; окреслено етапи наукового дослідження; визначено його методи, наукову новизну, практичне значення результатів наукового пошуку; подано відомості про їх апробацію та впровадження в освітнє середовище закладів вищої військової освіти.

У першому розділі – **«Теоретичні засади формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у закладах вищої військової освіти»** – представлено результати теоретичного аналізу проблеми формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін; обґрунтовано понятійно-категоріальний апарат; охарактеризовано структуру та зміст досліджуваної компетентності.

У результаті теоретичного аналізу досліджуваної проблеми окреслено значущість гуманітарних дисциплін (українська мова за професійним спрямуванням, англійська мова, філософія, військова педагогіка та психологія, історія України та українського війська) у забезпеченні ефективності процесу формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів. Охарактеризовано їх провідні функції (інформаційна, загальнокультурна, розвивальна, пізнавальна, виховна) та змістове наповнення, що забезпечує ефективність досліджуваного процесу. Наголошено на значущості іноземної мови як основного засобу міжнародної комунікації, що характеризує досконалу професійну діяльність майбутнього офіцера. З'ясовано функціональне наповнення гуманітарних дисциплін, простежено взаємозв'язок використання їх потенціалу в процесі формування професійно-комунікативної компетентності.

З огляду на вимоги освітньо-кваліфікаційної характеристики військовослужбовця з'ясовано, що вивчення дисциплін гуманітарного циклу в закладах вищої військової освіти за умови реалізації інтегрованого підходу забезпечує розширення світогляду курсантів, поглиблення та систематизацію нових знань, формування стійкого інтересу до світових і вітчизняних культурних надбань.

На основі розглянутих понять «комунікативна компетентність», «професійна компетентність» і «професійно-комунікативна компетентність» сформульовано авторське визначення *професійно-комунікативної компетентності* майбутніх офіцерів як складного інтегративного утворення, що являє собою сукупність професійно-комунікативних знань, умінь і навичок, професійно важливих якостей, яке забезпечує успішне спілкування у військово-професійній сфері.

У процесі наукового пошуку виокремлено *основні компоненти* професійно-комунікативної компетентності: *ціннісно-мотиваційний* (мотиви та потреби, професійна спрямованість, позитивне ставлення до військової служби); *когнітивний* (знання професійно значущих дисциплін – гуманітарних і військово-спеціальних, знання про культуру міжособистісної взаємодії у військовому середовищі); *діяльнісно-поведінковий* (комунікативні, пізнавальні, адаптивні, проектувальні, організаційні, контрольні вміння); *компонент професійно важливих особистісно-комунікативних якостей* (адекватна орієнтація у професійно-комунікативних ситуаціях та творче вирішення комунікативних завдань, дотримання етичних норм професійного спілкування, морально-етичні якості, необхідні для ведення комунікації з іноземними партнерами, комунікативні професійно-бойові якості, здатність адаптуватися до різних комунікативних ситуацій та організовувати спілкування).

У другому розділі – **«Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у закладах вищої військової освіти»** – представлено результати педагогічного моделювання у визначеному напрямі; охарактеризовано організацію процесу формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів і виокремлено критерії (стимулювально-спонукальний, знаннево-когнітивний, практично орієнтований, ціннісно-комунікативний) та показники рівнів сформованості професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у закладах вищої військової освіти (початковий, достатній, високий).

Розроблено авторську модель формування професійно-комунікативної компетентності, яка має такі блоки: цільовий (мета, завдання, наукові підходи та принципи); мотиваційно-ціннісний (формування мотивації до професійно-комунікативної взаємодії, розвиток професійно-комунікативних інтересів майбутніх офіцерів); змістовий (дисципліни гуманітарного циклу у військових інститутах, спецкурс «Військово-спеціальна іншомовна підготовка» та авторський он-лайн курс «Професійно-комунікативний розвиток майбутніх офіцерів під час вивчення гуманітарних дисциплін»); організаційно-технологічний (етапи, умови та технології); результативний (критерії, рівні сформованості досліджуваної компетентності) (рис. 1). Результатом упровадження авторської моделі формування професійно-комунікативної компетентності є сформована на належному рівні професійно-комунікативна компетентність майбутніх офіцерів, здатних діяти в умовах бойових дій.

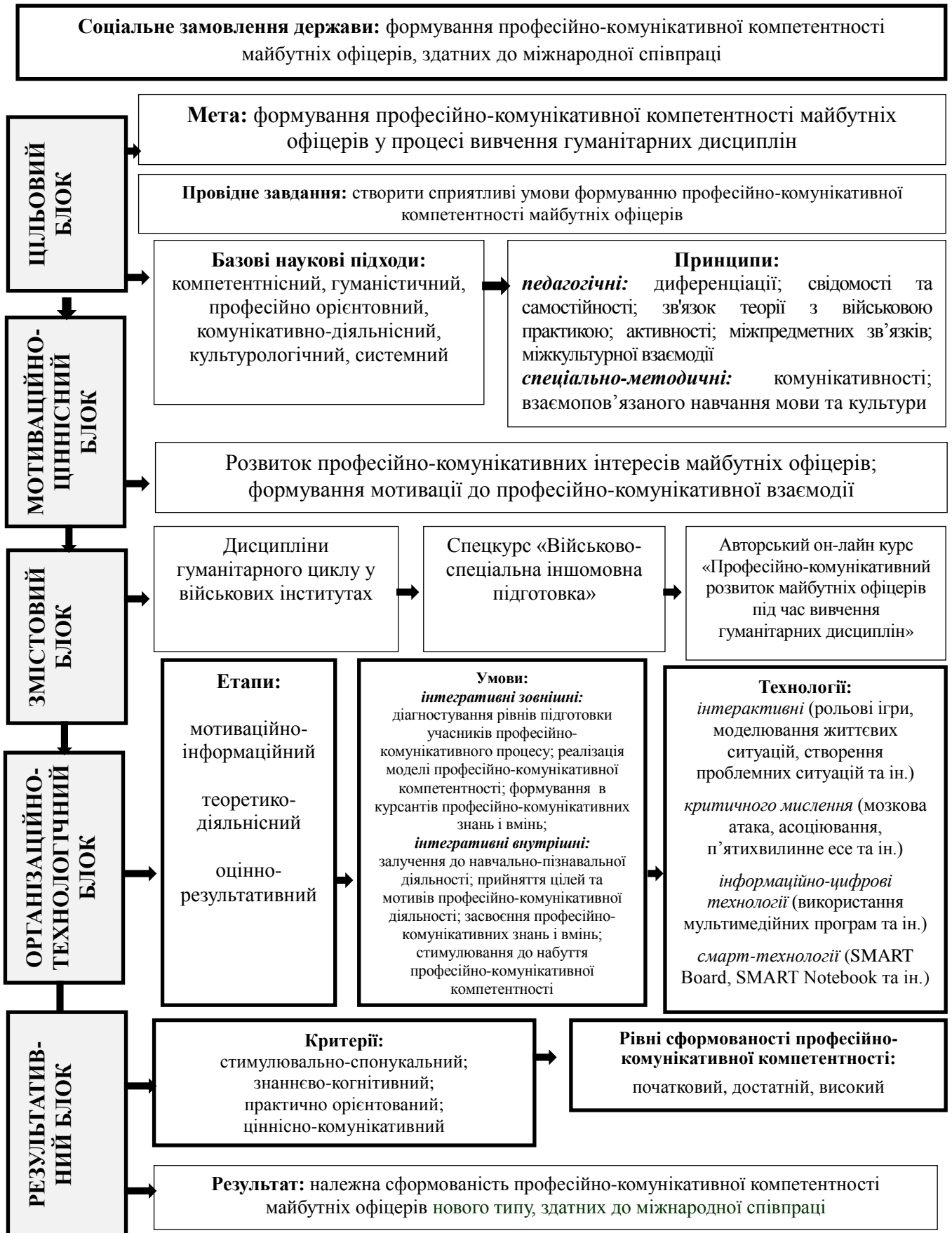

Рис. 1. Модель формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін

З'ясовано, що формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів – це складний і багатоетапний процес, організація якого передбачає впровадження певних умов, етапів і технологій. Визначено інтегративні умови, які є єдністю *зовнішніх* (діагностування рівнів підготовки учасників професійно-комунікативного процесу, аксіологічна спрямованість навчального матеріалу, реалізація моделі професійно-комунікативної компетентності, формування в курсантів професійно-комунікативних знань і вмінь) та *внутрішніх* (залучення до навчально-пізнавальної діяльності, прийняття цілей та мотивів професійно-комунікативної діяльності, засвоєння професійно-комунікативних знань і вмінь, стимулювання до набуття професійно-комунікативної компетентності) умов, які співвіднесено з етапами (мотиваційно-інформаційний, теоретико-діяльнісний, оцінно-результативний) формування професійно-комунікативної компетентності. Доведено, що реалізація авторської моделі передбачає використання таких *технологій*, як *інтерактивні, критичного мислення, інформаційно-цифрові та смарт технологій*.

Зазначено, що успішне формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів потребує спеціальної організації освітнього процесу, успішний перебіг якого залежить від чіткого окреслення критеріїв (стимулювально-спонукальний, знаннево-когнітивний, практично орієнтований, ціннісно-комунікативний), показників та рівнів (початковий, достатній, високий) сформованості професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у закладах вищої військової освіти.

У третьому розділі – **«Експериментальна перевірка ефективності технологій формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у закладах вищої військової освіти»** – представлено результати діагностики та методіку проведення дослідження; розглянуто методи та технології формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів; простежено динаміку зазначеного процесу під час вивчення гуманітарних дисциплін у закладах вищої військової освіти.

За результатами проведеного анкетування з'ясовано, що курсанти не володіють достатнім рівнем професійно-комунікативної компетентності, що характеризується відсутністю інтересу до професійно-комунікативної компетентності, уявлень про сутність цього явища, значущість предметів гуманітарного циклу, професійно значущих умінь, якостей та здібностей, що засвідчило необхідність спеціальної підготовки курсантів у визначеному напрямі.

У результаті наукового пошуку складено комунікативний еталон сучасного військовослужбовця, який передбачає наявність військового професіоналізму, зокрема, сформованість на належному рівні професійно-комунікативної компетентності, що забезпечує здатність до виконання завдань і обов'язків за займаними посадами.

Для перевірки ефективності розробленої моделі в освітній процес упроваджено технології (інтерактивні, критичного мислення, інформаційно-цифрові, смарт) формування професійно-комунікативної компетентності.

Технології інтерактивного навчання реалізовувалися шляхом використання дидактичних і рольових ігор, моделювання життєвих і створення проблемних ситуацій, вирішення освітніх проблем у різних режимах – парних, групових, командних, мікрогрупах. Технології критичного мислення спиралися на навчальну інформацію, усвідомлене сприйняття власної інтелектуальної діяльності та активності інших із позиції логіки та особистісного підходу з метою використання отриманих результатів як у стандартних, так і нестандартних ситуаціях (мозкова атака, асоціювання, п'ятихвилинне есе та ін.). Реалізація інформаційно-цифрових технологій навчання в процесі формування професійно-комунікативної компетентності під час вивчення дисциплін гуманітарного циклу забезпечувала підготовку курсантів до повноцінної життєдіяльності в умовах динамічного інформаційного суспільства (використання мультимедійних програм та ін.). Упровадження смарт технологій здійснювалося з використанням інтерактивного програмно-технологічного навчального комплексу на основі SMART Board, SMART Notebook, BYOD-bring your device та ін.

Для оцінки ефективності розробленої моделі та методики її впровадження проведено вимірювання рівнів сформованості професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів відповідно до представлених критеріальних показників, отриманих на формувальному етапі експерименту та порівняння їх з результатами констатувального етапу (табл. 1).

Узагальнення результатів експериментальної роботи підтверджують доцільність упровадження моделі формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у закладах вищої військової освіти, оскільки кожен із компонентів досліджувальної компетентності набув позитивної динаміки змін якісних та кількісних показників, що перевірено за допомогою методів математичної статистики.

Узагальнені показники сформованості професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів на констатувальному та формуальному етапах експерименту

Рівні розвитку професійно-комунікативної компетентності	КГ				ЕГ			
	До експерименту		Після експерименту		До експерименту		Після експерименту	
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%
Стимулювально-спонукальний критерій								
початковий	66	39,3	45	26,8	75	41,9	29	16,2
достатній	75	44,6	87	51,8	78	43,6	66	36,9
високий	27	16,1	36	21,4	26	14,5	84	46,9
усього	168	100	168	100	179	100	179	100
Знаннєво-когнітивний критерій								
початковий	75	44,6	52	30,9	78	43,6	13	7,2
достатній	72	42,9	89	53,0	78	43,6	85	47,5
високий	21	12,5	27	16,1	23	12,8	81	45,3
усього	168	100	168	100	179	100	179	100
Практично орієнтований критерій								
початковий	74	44,1	47	28,0	76	42,5	28	15,7
достатній	76	45,2	89	53,0	82	45,8	74	41,3
високий	18	10,7	32	19,0	21	11,7	77	43,0
усього	168	100	168	100	179	100	179	100
Ціннісно-комунікативний критерій								
початковий	79	47,0	57	33,9	84	46,9	34	19,0
достатній	72	42,9	82	48,8	76	42,5	73	40,8
високий	17	10,1	29	17,3	19	10,6	72	40,2
усього	168	100	168	100	179	100	179	100

Так, в експериментальній групі кількість майбутніх офіцерів початкового рівня зменшилася як в цілому, так і стосовно кожного з компонентів професійно-комунікативної компетентності (стимулювально-спонукальний компонент – з 41,9% до 16,2%, знаннєво-когнітивний компонент – з 43,6% до 7,2%, практично орієнтований компонент – з 42,5% до 15,7%, ціннісно-комунікативний компонент – з 46,9% до 19,0%). Водночас, кількість курсантів достатнього та високого рівнів суттєво збільшилась (стимулювально-спонукальний компонент – достатній з 43,6% до 36,9% та високий з 14,5% до 46,9%; знаннєво-когнітивний – достатній з 43,6% до 47,5% та високий з 12,8% до 45,3%; практично орієнтований – достатній з 45,8% до 41,3% та високий з

11,7% до 43,0%; ціннісно-комунікативний компонент – достатній з 42,5% до 40,8% та високий з 10,6% до 40,2%. У контрольних групах суттєві зміни не спостерігалися.

Достовірність експериментального дослідження, динаміки формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів за виділеними критеріями перевірено за допомогою ϕ^* -критерію кутового перетворення Фішера та за допомогою t-критерію Стьюдента.

Доведено ефективність використання моделі формування професійно-комунікативної компетентності майбутнього офіцера та доцільність її впровадження в процес вивчення гуманітарних дисциплін у закладах вищої військової освіти.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів під час вивчення гуманітарних дисциплін у закладах вищої військової освіти та результати експериментальної роботи дали підстави сформулювати такі **висновки**:

1. Аналіз сучасної теорії і методики професійної освіти та вивчення стану розробленості досліджуваної проблеми засвідчили про значний інтерес вітчизняних і зарубіжних науковців до формування професійно-комунікативної компетентності як необхідної умови становлення професіоналізму майбутнього офіцера, що регулює його професійно-комунікативну діяльність, забезпечує усвідомлення та подолання стереотипів особистісного досвіду, здатність до самореалізації професійного потенціалу, спрямованість на саморозвиток та самоосвіту.

Окреслено значущість провідних наукових підходів (гуманістичний, системний, компетентнісний, професійно орієнтований, комунікативно-діяльнісний та культурологічний), реалізація яких забезпечувалася дотриманням педагогічних (диференціації, свідомості та самостійності, зв'язку теорії з військовою практикою, активності, міжпредметних зв'язків і міжкультурної взаємодії) та спеціально-методичних (комунікативності та взаємопов'язаного навчання мови і культури) принципів.

На основі результатів проведеного контент-аналізу професійно-комунікативну компетентність майбутнього офіцера визначено як складне інтегративне утворення, що являє собою сукупність професійно-комунікативних знань, умінь і навичок, професійно важливих якостей, яке забезпечує успішне спілкування у військово-професійній сфері.

2. Обґрунтовано структуру професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів, яка включає чотири компоненти: ціннісно-мотиваційний,

когнітивний, діяльнісно-поведінковий та професійно важливі особистісно-комунікативні якості.

Зазначено, що формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів має відбуватися в спеціально організованому освітньому процесі закладів вищої військової освіти, успішний перебіг якого залежить від чіткого окреслення критеріїв (стимулювально-спонукальний, знаннєво-когнітивний, практично орієнтований, ціннісно-комунікативний), показників та рівнів (початковий, достатній, високий).

3. Обґрунтовано авторську модель професійно-комунікативної компетентності, яка складається з цільового (мета, завдання, наукові підходи та принципи); мотиваційно-ціннісного (формування мотивації до професійно-комунікативної взаємодії, розвиток професійно-комунікативних інтересів майбутніх офіцерів); змістового (дисципліни гуманітарного циклу у військових інститутах, спецкурс «Військово-спеціальна іншомовна підготовка») та індивідуально-самотійна робота курсантів у процесі вивчення авторського онлайн курсу «Професійно-комунікативний розвиток майбутніх офіцерів під час вивчення гуманітарних дисциплін»; організаційно-технологічного (етапи, умови та технології); результативного (критерії, рівні сформованості та результат) блоків.

Результатом її впровадження визначено сформовану на належному рівні професійно-комунікативну компетентність майбутніх офіцерів, здатних діяти в умовах ведення миротворчих операцій, у зоні проведення Операції об'єднаних сил та під час вирішення суперечливих професійних завдань.

4. Охарактеризовано організаційно-методичні основи формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів, до яких віднесено: етапи (мотиваційно-інформаційний, теоретико-діяльнісний, оцінно-результативний), інтегративні *зовнішні* (діагностування рівнів підготовки учасників професійно-комунікативного процесу, аксіологічна спрямованість навчального матеріалу, реалізація моделі професійно-комунікативної компетентності, формування в курсантів професійно-комунікативних знань і вмінь) та *внутрішні* (залучення до навчально-пізнавальної діяльності, прийняття цілей та мотивів професійно-комунікативної діяльності, засвоєння професійно-комунікативних знань і вмінь, стимулювання до набуття професійно-комунікативної компетентності) умови. Окреслено важливість упровадження відповідних технологій (інтерактивних, критичного мислення, інформаційно-цифрових, смарт).

5. Упровадження авторської моделі формування професійно-комунікативної компетентності здійснено шляхом реалізації відповідних технологій на мотиваційно-інформаційному, теоретико-діяльнісному, оцінно-результативному етапах у процесі вивчення таких дисциплін гуманітарного

циклу, як українська мова за професійним спрямуванням, англійська мова, філософія, військова педагогіка та психологія, історія України та українського війська, а також спецкурсу «Військово-спеціальна іншомовна підготовка») та он-лайн курсу «Професійно-комунікативний розвиток майбутніх офіцерів під час вивчення гуманітарних дисциплін».

Достовірність експериментального дослідження за виділеними критеріями перевірено за допомогою F^* -критерію кутового перетворення Фішера та за допомогою t -критерію Стьюдента.

Дисертація не вичерпує всіх аспектів проблеми дослідження. Подальшої наукової інтерпретації потребує визначення концептуальних засад цього процесу в окресленому напрямі, розробка технологій та створення відповідного навчально-методичного забезпечення викладання дисциплін гуманітарного циклу закладів вищої військової освіти, вивчення зарубіжного досвіду його організації.

Наукові праці, у яких опубліковано основні результати дисертації

1. Поліщук, І. С., 2015. Можливості формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у вищих військових навчальних закладах. ROSTranse Trade F Z C company, Scientific and Educational Consulting Group «WORLD Science», Ajman, United Arab Emirates. International Scientific and Practical Conference «Modern Scientific Achievements and Their Practical Application» № 3, Vol. 3, p. 45–49.

2. Поліщук, І. С., 2016. Труднощі формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [гол. ред.: М. Т. Мартинюк]. Умань: ФОП Жовтий О. О., В. 1, с. 268–277.

3. Ковальчук, І. С., 2016. Необхідність формування професійної компетентності майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах. Збірник наукових праць «Військова освіта» Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, № 2 (34), с. 103–109.

4. Ковальчук, І. С., 2017. Критерії та показники рівня сформованості професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у вищих військових навчальних закладах. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: зб. наук. праць / Редкол.: В. І. Шахов (голова) та ін. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», вип. 50, с. 77–84.

5. Ковальчук, І. С., 2017. Модель формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін. Наукові записки / Ред. кол.: В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, вип. 159, с. 160–165.

6. Ковальчук, І. С., 2018. Використання технологій критичного мислення у формуванні професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у вищих військових навчальних закладах. Збірник наукових праць «Педагогічні науки». Херсон, Випуск LXXXI, том 2, 139–142.

Опубліковані праці апробаційного характеру

7. Поліщук, І. С., 2015. Формування іншомовної професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах за допомогою проблемних технологій. Підготовка військових фахівців у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України: стан, проблемні питання та перспективи вдосконалення: матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції 16 грудня 2015 року / За загальною редакцією В. М. Телелима. К.: ЦП «Компринт», с. 252–254.

8. Ковальчук, І. С., 2016. Сучасні технології формування професійно-комунікативної компетентності студентів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін. *Modern Communicative Methods of Teaching English. All Ukrainian Scientific and Methodological Conference (October 28, 2016)*. Zhytomyr: ZSTU, p. 43–47.

9. Ковальчук, І. С., 2017. Принципи формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у вищих військових навчальних закладах. *Proceedings of the International Scientific Conference «International Trends in Science and Technology»*, Vol.3, Warsaw, Poland, p. 60–63.

10. Ковальчук, І. С., 2018. Технології формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення англійської мови у вищих військових навчальних закладах. *Modern philological research: a combination of innovative and traditional approaches: Conference Proceeding*, Tbilisi: Baltija Publishing, p. 205–208.

11. Ковальчук, І. С., 2018. Інтегративний підхід у формуванні професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у вищих військових навчальних закладах. *Нова українська школа: теорія і практика реалізації інтегрованого підходу: матеріали*

міжнародної наукової конференції. 17–18 травня 2018 р., м. Тернопіль. Тернопіль: Вектор, с. 228–230.

12. Ковальчук, І. С., 2018. Використання інформаційно-цифрових технологій у формуванні професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у вищих військових навчальних закладах. Стан та перспективи розвитку педагогіки та психології в Україні та світі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 31 серпня – 1 вересня 2018 року). К.: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», с. 31–32.

13. Ковальчук, І. С., 2018. Організація процесу формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії»: зб. наук. праць. Переяслав-Хмельницький, с. 32–34.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

14. Нечипорук, Н. Л., Поліщук, І. С., Михайленко, М. В., 2013. Українська мова за професійним спрямуванням: навч. посіб. Житомир: ЖВІ НАУ, 368 с.

15. Тичина, І. В., Поліщук, І. С., 2015. Англійська мова (військово-спеціальна мовна підготовка). Англійська мова (військово-спеціальна мовна підготовка): навчально-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 274 с., + диск

16. Канова, Л. П., Поліщук, І. С., 2015. Практикум з англійської мови для самостійної роботи студентів. Практикум з англійської мови для самостійної роботи студентів: практикум. Житомир: ЖВІ ДУТ, 96 с. : іл.

17. Ковальчук, І. С., 2017. Наукові підходи формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у вищих військових навчальних закладах. Гуманітарний корпус: [збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології педагогіки та історії]. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, Вип. 12, с. 52–55.

18. Ковальчук, І. С., Сивак, О. Б., 2017. «Англійська мова» для студентів 1 року навчання. «English» for first year students: навч.-метод. посіб. для студ. всіх спец. вищ. навч. закл. Житомир: ЖДТУ, 148 с. – (Серія «Англійська мова»).

19. Ковальчук, І. С., Сивак, О. Б., 2017. «Англійська мова» для студентів 3 року навчання. «Social English Studies»: навч.-метод. посіб. для студ. всіх спец. вищ. навч. закл. Житомир: ЖДТУ, 112 с. – (Серія «Англійська мова»).

20. Ковальчук, І. С., Сивак, О. Б., 2018. «Англійська мова» для студентів 2-го року навчання. «English» for Second Year Students: навч.-метод. посіб. Житомир: ЖДТУ, 156 с. – (Серія «Англійська мова»).

АНОТАЦІЇ

Ковальчук І. С. Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у вищих військових навчальних закладах. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, 2018.

У дисертації представлено результати теоретичного обґрунтування проблеми та практичної реалізації шляхів формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у закладах вищої військової освіти. Визначено науково-теоретичні засади організації цього процесу, уточнено сутність основних базових понять і категорій дослідження. Визначено структуру досліджуваної компетентності, критерії, показники та рівні сформованості. Розроблено, теоретично обґрунтовано та реалізовано модель досліджуваного процесу.

Для перевірки ефективності розробленої моделі впроваджено в освітній процес технології (інтерактивні, критичного мислення, інформаційно-цифрові, смарт) формування професійно-комунікативної компетентності.

Доведено, що поетапне впровадження моделі сприяє підвищенню рівня сформованості професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у закладах вищої військової освіти.

Ключові слова: професійно-комунікативна компетентність, майбутні офіцери, заклади вищої військової освіти, модель, критерії, дисципліни гуманітарного циклу.

Ковальчук И. С. Формирование профессионально-коммуникативной компетентности будущих офицеров в процессе изучения гуманитарных дисциплин в высших военных учебных заведениях. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Житомирский государственный университет имени Ивана Франка, Житомир, 2018.

В диссертации представлены результаты теоретического обоснования проблемы и практической реализации путей формирования профессионально-коммуникативной компетентности будущих офицеров в процессе изучения

гуманитарных дисциплин в учреждениях высшего военного образования. Проанализированы научно-теоретические основы организации исследуемого процесса, уточнена сущность основных базовых понятий и категорий исследования. Определена структура исследуемой компетентности, критерии, показатели и уровни сформированности. Разработана, теоретически обоснована и реализована модель изучаемого процесса.

Для проверки эффективности разработанной модели внедрены в образовательный процесс технологии (интерактивные, критического мышления, информационно-цифровые, смарт) формирования профессионально-коммуникативной компетентности.

Подтверждено, что поэтапное внедрение модели способствует повышению уровня сформированности профессионально-коммуникативной компетентности будущих офицеров в процессе изучения гуманитарных дисциплин в учреждениях высшего военного образования.

Ключевые слова: профессионально-коммуникативная компетентность, будущие офицеры, заведения высшего военного образования, модель формирования профессионально-коммуникативной компетентности, критерии, дисциплины гуманитарного цикла.

Kovalchuk I. S. Professional-communicative competence formation of future officers by means of humanitarian disciplines in higher military educational establishments. – On the rights of the manuscript.

The thesis for obtaining the scientific degree of the Candidate of Pedagogical Sciences, specialty 13.00.04 – Theory and Methodology of Professional Education. – Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, 2018.

The thesis presents the results of the theoretical substantiation of the problem and the practical realization of the ways of professional-communicative competence formation of future officers by means of humanitarian disciplines in higher military educational establishments.

The significance of the leading scientific approaches (humanistic, systemic, competence, professional oriented, communicative-activity and cultural), the implementation of which was ensured by observance of pedagogical (differentiation, consciousness and independence, connection of the theory with military practice, activity, interpersonal relations and intercultural interaction) and special-methodological (communicative, interrelated language and culture) principles.

Based on the results of the conducted content analysis, the professional-communicative competence of the future officer is defined as a complex integrative entity, a set of professional-communication skills, abilities and skills, professional qualities and provides successful communication in the military career field.

The structure of future officers' professional-communicative competence is determined and includes four components: value-motivational, cognitive, activity-behavioral and professionally important person-communicative qualities.

The author's model of professional-communicative competence is analyzed, which consists of the target (purpose, task, scientific approaches and principles); motivational-value (formation of motivation for professional-communicative interaction, development of professional-communicative interests of future officers); content (disciplines of the humanitarian cycle in military institutes, special course «Military-specialized foreign language training» and individual-independent work of cadets during the author's online course «Professional-communicative development of future officers by means of humanitarian disciplines»); organizational-technological (stages, conditions and technologies); effective (criteria, levels of formation and result) blocks.

The result of its implementation is the well-established professional-communicative competence of future officers capable of acting in the context of peacekeeping operations, in the area of United forces operation and in solving conflicting professional tasks.

The organizational and methodical foundations of the professional-communicative competence formation of future officers include the following steps: stages, integrative external and integrated internal conditions, technologies.

The implementation of the author's model of the professional-communicative competence formation envisaged the application of the corresponding technologies implemented on the motivational-informational, theoretical activity based, productive-evaluation stages by means of humanitarian disciplines such as the Ukrainian language of professional orientation, English language, Philosophy, Military pedagogy and psychology, History of Ukraine and the Ukrainian army, as well as special course «Military-specialized foreign language training» and online course «Professional-communicative development of future officers by means of humanitarian disciplines».

Key words: professional-communicative competence, future officers, higher military educational establishments, model, criteria, humanitarian disciplines.